
РОЗДІЛ II. КОНСТИТУЦІЙНЕ ПРАВО; МУНІЦИПАЛЬНЕ ПРАВО

УДК 342.4

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2026.02.1.12>

ЦИКЛ ЖИТТЯ КОНСТИТУЦІЙ ФЕДЕРАТИВНОЇ РЕСПУБЛІКИ НІМЕЧЧИНА, РЕСПУБЛІКИ МАЛЬТА ТА УКРАЇНИ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВЕ ДОСЛІДЖЕННЯ

Бугаєнко К.В.,

аспірантка кафедри конституційного права,

Національний університет

«Одеська юридична академія»

ORCID: 0009-0001-3610-0623

Бугаєнко К.В. Цикл життя конституцій Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Мальта та України: порівняльно-правове дослідження.

Статтю присвячено дослідженню циклу життя конституції в сучасних державах на прикладі Федеративної Республіки Німеччина, Республіки Мальта та України. Уточнено, що цикл життя конституції є просторово-часовою моделлю її розвитку, що складається із сукупності взаємопов'язаних між собою етапів, які виявляють еволюцію основного закону держави та описують динаміку його розвитку.

Встановлено, що Федеративна Республіка Німеччина, Республіка Мальта та Україна, незважаючи на відмінні історичний розвиток, праві сім'ї та тривалість життєвого циклу, проходять схожі етапи розвитку конституції, якими є етап розробки та прийняття конституцій, етап реалізації конституції та втілення конституційних норм у законодавстві та етап внесення змін до конституції (та етап припинення конституції). З'ясовано, що в сучасних державах, які підтримують демократичні цінності, етап розробки та прийняття конституцій відбувається еволюційно по мірі розвитку держави з відведенням важливої ролі установчій владі народу. Етап реалізації конституції та втілення конституційних норм у законодавстві постає одним із ключових у розвитку сучасних держав, адже стосується практичної реалізації положень основного закону через прийняття галузевого законодавства, що відбувається через а) закріплення верховенства конституції та б) наявність органу конституційної юрисдикції, якому відведена роль тлумачення конституції. Етап внесення змін до конституції як складова життєвого циклу сучасних держав закріплює закономірність між жорсткістю процедури та кількістю конституційних змін протягом життєвого циклу, що формується під впливом історичного минулого держави та політичних трансформацій.

Запропоновано класифікацію напрямків реалізації конституції як дії основного закону на правову систему держави, серед яких: а) аксіологічний вектор (конституція відображає ідеали побудови правової, соціальної та демократичної держави); б) інституційний вектор (конституція закріплює функціонування конституційно значущих інституцій публічної влади); в) організаційний вектор (конституція встановлює взаємодію конституційно значущих інституцій публічної влади між собою та іншими суб'єктами).

Ключові слова: цикл життя, конституція, етапи, закономірність, ФРН, Мальта, Україна.

Buhaienko K.V. Life cycle of constitutions of the Federal Republic of Germany, the Republic of Malta and Ukraine: a comparative legal study

The article is devoted to the study of the life cycle of constitutions in modern states using the examples of the Federal Republic of Germany, the Republic of Malta, and Ukraine. It is clarified that the life cycle of a constitution represents a spatial and temporal model of its development, consisting of a set of interrelated stages that reveal the evolution of the fundamental law of the state and describe the dynamics of its development. It is established that the Federal Republic of Germany, the Republic of Malta, and Ukraine, despite differences in their historical development, legal families, and the duration of the constitutional life cycle, undergo similar stages in the development of their constitutions. These stages include the drafting and adoption of constitutions, the stage of constitutional implementation

and incorporation of constitutional norms into legislation, and the stage of constitutional amendments (as well as the stage of termination of a constitution).

It is found that in modern states that adhere to democratic values, the stage of drafting and adopting constitutions occurs evolutionarily in the course of state development, with a significant role assigned to the constituent power of the people. The stage of constitutional implementation and incorporation of constitutional norms into legislation is one of the key stages in the development of modern states, as it concerns the practical realization of the provisions of the fundamental law through the adoption of sectoral legislation. This occurs through: a) the establishment of the supremacy of the constitution, and b) the existence of a body of constitutional jurisdiction entrusted with the interpretation of the constitution. The stage of constitutional amendments, as a component of the constitutional life cycle in modern states, establishes a relationship between the rigidity of amendment procedures and the number of constitutional changes during the life cycle, which is formed under the influence of the historical background of the state and political transformations.

The article proposes a classification of the directions of constitutional implementation as the influence of the fundamental law on the legal system of the state, including: a) the axiological vector (the constitution reflects the ideals of building a rule-of-law, social, and democratic state); b) the institutional vector (the constitution establishes the functioning of constitutionally significant institutions of public authority); c) the organizational vector (the constitution determines the interaction between constitutionally significant institutions of public authority and other actors).

Key words: life cycle, constitution, stages, patterns, Federal Republic of Germany, Malta, Ukraine.

Постановка проблеми. У попередніх дослідженнях [1, 2] обґрунтовувалося, що цикл життя конституції доцільно представити у вигляді просторово-часової моделі її розвитку, що складається із сукупності взаємопов'язаних між собою етапів, які виявляють еволюцію основного закону держави та описують динаміку його розвитку, серед яких: етапи розробки та прийняття конституції; реалізації та втілення конституційних норм у законодавстві; внесення змін – адаптація, трансформація та модифікація; припинення конституції. Вказане напрацювання є ціннісним, але має теоретичний напрямок. Оскільки держава не є абстрактною категорією, розвиток конституцій відбувається невіддільно від розвитку держави. Саме тому важливим є проведення дослідження особливостей етапів циклу життя конституції на прикладі деяких сучасних держав, що дасть змогу підкріпити теоретичне напрацювання практичним аспектом.

Метою дослідження є порівняльний аналіз циклу життя конституції в деяких сучасних державах з метою встановлення сутнісних особливостей еволюції основного закону держави.

Стан опрацювання проблематики. Окремі аспекти розвитку конституції та явища циклів описані такими науковцями, як М.В. Савчин, С.В. Ставченко, В.Е. Копитков, О.В. Онуфрієнко, К.О. Заморна, В.Ф. Мартиненко, С.В. Веремієнко, В.В. Смаль, Т.О. Рябченко, В.О. Качур тощо. Водночас, беручи до уваги, що в Україні ґрунтовні дослідження циклу життя конституції відсутні, вказане обумовлює актуальність пропонованого дослідження, з огляду на його новизну та перспективність.

Виклад основного матеріалу. Цикл життя конституції є просторово-часовою моделлю розвитку основного закону, який складається із сукупності взаємопов'язаних між собою етапів, які виявляють еволюцію конституції. Беззаперечним є те, що розвиток конституцій відбувається через взаємозв'язок з історичним минулим держави, соціально-економічними та іншими складовими. Тож формування етапів розробки та прийняття конституції; реалізації та втілення конституційних норм у законодавстві; внесення змін – адаптація, трансформація та модифікація конституції відбувається не абстрактно, а залежить від специфіки окремих держав. Для проведення аналізу еволюцій конституцій пропонується взяти декілька сучасних держав – Федеративну Республіку Німеччину (ФРН), Республіку Мальту (Мальта) та порівняти їх з досвідом України. Дані держави було обрано з огляду на відмінності в історичних умовах формування конституцій, приналежність до правової системи і до Європейського Союзу (ЄС), а також тривалість життя самих конституцій таких держав. З'ясування особливостей еволюцій конституцій пропонується здійснювати за етапним принципом шляхом осмислення етапів життєвого циклу конституції, що дозволить з'ясувати як універсальні, так і варіативні риси життєвого циклу конституції в межах різних правових традицій. Пропонується заострити увагу на аналізі перших трьох етапів, які формують життєвий цикл конституції, як таких, що є функціонально значущими.

Федеративна Республіка Німеччина та Республіка Мальта є, відповідно, державами романо-германської та змішаної правової сім'ї, які входять до складу Європейського Союзу. Чинними конституціями держав виступають Основний Закон Федеративної Республіки Німеччини (Основний Закон ФРН) від 23 травня 1949 року та Конституція Республіки Мальти від 21 вересня 1964 року.

Фактично етап розробки та прийняття конституцій таких держав відбувався у складних політико-правових умовах зламу існуючих конституційних правопорядків. Якщо говорити про ФРН, то прийняття Основного Закону ФРН мало місце в умовах повалення президентської диктатури та Третього рейху [3, с. 26], коли на першому місці було зафіксувати перехід від авторитарного до демократичного ладу в державі. Розробка Основного Закону ФРН, як тимчасового установчого акту новоствореної держави, здійснювалася Парламентською радою в умовах обмеженої практики конституційного створення через окупаційний режим, встановлений «Окупаційним статутом» [4, с. 91-92]. Ухвалення проекту Основного Закону ФРН здійснювалося Парламентською радою та органами народного представництва двох третин залучених німецьких земель, після чого було офіційно оприлюднено у «Віснику федеральних законів» [5; 4, с. 92]. З огляду на зміст статті 146, яка вказує, що Основний Закон припиняє свою дію у день набуття чинності конституцією, яка ухвалена вільним рішенням німецького народу [5], доцільним є припустити, що прийняття Основного Закону ФРН в ідеальному вигляді мало бути реалізовано шляхом референдуму, яке б і мало зафіксувати «вільне рішення німецького народу».

Що стосується досвіду Республіки Мальти, то прийняття Конституції Мальти 1964 року уособило завершення колоніального гніту від Великої Британії, який тривав понад 150 років. Конституційний процес Мальти розвивався в умовах обмеженого будівництва не лише через причини відсутності суверенності Мальти, але й через внутрішню розподіленість суспільства після подій Другої світової війни: коли частина населення прагнула інтеграції до Великої Британії, натомість інша – незалежності Мальти. Тобто розробка та прийняття Конституції Республіки Мальти 1964 року цілком залежало від політичної ситуації в державі. Поштовхом до розроблення Конституції Республіки Мальти 1964 року стало проведення серед мальтійського населення у травні 1964 року референдуму, який зафіксував незалежність Мальти від Великої Британії та створення Держави Мальти [6]. Незважаючи на те, що проект Конституції Республіки Мальти 1964 року був розроблений урядом та схвалено парламентом Мальти, остаточне набуття чинності Конституцією відбувалося після прийняття Великою Британією Закону про незалежність Мальти 31 липня 1964 року (Malta Independence Act 1964) [7]. Тож як вбачається, прийняття Конституції Республіки Мальти відбувалося не через процедуру референдуму, що було обумовлено існуючими політико-правовими умовами та колоніальним минулим, проте це не скасовує застосування традиційної форми народного волевиявлення для прийняття проекту нової Конституції Республіки Мальти.

Порівнюючи досвід ФРН та Мальти з практикою прийняття Конституції України, зазначимо, що її прийняття також мало політичний аспект, оскільки закріпило перехід до незалежної держави Україна та демократичних цінностей. Первісно процедура прийняття нової Конституції України була описана в Концепції нової Конституції України 1991 року та передбачала декілька етапів: 1) обговорення і прийняття за основу проекту нової Конституції Верховною Радою України; 2) винесення на всенародне обговорення схваленого Верховною Радою проекту нової Конституції; 3) підбиття підсумків всенародного обговорення і прийняття Верховною Радою остаточного варіанту проекту нової Конституції, який виноситься на референдум; 4) проведення референдуму по ухваленню нової Конституції; прийняття Верховною Радою України Конституційного закону про введення в дію Конституції України [8].

Фактично ж Конституція України 1996 року була прийнята Верховною Радою України через парламентську процедуру, а процедура референдуму у зв'язку із політичною кризою була вимушено не застосована. Вказану думку підтверджує аналіз Рішення Конституційного Суду України у справі про прийняття Конституції та законів України на референдумі № 6-рп/2008 від 16.04.2008 року, згідно якого прийняття Конституції України має здійснюватися виключно через пряме волевиявлення народу на всеукраїнському референдумі та що процедура прийняття Конституції України 1996 року було винятковою у цілях політичної потреби держави [9]. Таким чином, *етап розробки та прийняття конституцій як перший етап життєвого циклу конституції* підтверджує, що в сучасних державах, які підтримують демократичні цінності, поява основного закону має еволюційний характер, тобто формується по мірі розвитку держави. Прийняття конституції в сучасних державах має реалізуватися із залученням установчої влади народу через процедуру референдуму.

Етап реалізації конституції та втілення конституційних норм у законодавстві як другий етап життєвого циклу з позиції темпорального аспекту має відкладений характер, адже конституційні приписи набувають реального змісту через поступове формування галузевого законодавства. Важливе місце у процесі реалізації конституції, на нашу думку, займає 1) визнання її верховенства, що виявляється через узгодження всіх законів та підзаконних актів з положеннями конституції, та що свідчить про те, що правова система держави розвивається на основі положень конституції, а не окремо від неї, а також 2) орган конституційної юрисдикції, якому відведена роль тлумачення конституції.

Якщо вести мову стосовно практики ФРН, то Основний Закон ФРН не закріплює безпосереднє верховенство конституції, натомість виявляє його через низку положень, таких як частина 3 статті 1 (норми Основного Закону є нормами прямої дії), частина 3 статті 20 (законодавча влада пов'язана з конституційним ладом), частина 3 статті 79 (неприпустимість зміни положень Основного закону, що зачіпає поділ Федерації на землі, принцип участі земель у прийнятті законодавства або принципи, закріплені у статтях 1 і 20) [3]. Місце органу конституційної юрисдикції в ФРН посідає Федеральний конституційний суд, на який покладено виключні повноваження щодо: тлумачення Основного Закону ФРН; вирішення публічно-правових спорів; розгляд конституційних скарг; інші повноваження, передбачені чинним законодавством [5, 10]. Як вказує Т.М. Слінько, Федеральний конституційний суд має беззаперечну компетенцію стосовно роз'яснення питань конституційного права [11, с. 216].

На відміну від ФРН, Республіка Мальта безпосередньо у статті 6 Конституції Мальти закріплює, що Конституція є найвищим законом, тож будь-який інший закон буде вважатися недійсним у частині невідповідності. Варто також звернути увагу на зміст статті 46, яка встановлює інституційне забезпечення верховенства Конституції Республіки Мальти через заборону парламенту змінювати Конституцію у неконституційному порядку [6]. Місце органу конституційної юрисдикції в даній державі, у відповідності до статті 95 Конституції Республіки Мальти, обіймає Конституційний суд, який є органом конституційного тлумачення апеляційного рівня та має перевіряти правильність застосування положень Конституції судами першої інстанції [6]. Тож саме на Конституційний суд покладено, серед іншого, повноваження щодо формування остаточного та обов'язкового тлумачення Конституції Республіки Мальти. Що стосується досвіду України, то етап реалізації Конституції України та втілення конституційних норм у законодавстві триває вже 29 років з моменту прийняття чинної Конституції. Як і Мальта, Україна закріплює пряме верховенство конституції (стаття 8) та передбачає функціонування Конституційного суду України як єдиного органу, який здійснює офіційне тлумачення Конституції (як і ФРН) [12]. Як вже згадувалося раніше, етап реалізації конституції та втілення конституційних норм у законодавстві має відкладений характер через поступове формування галузевого законодавства. З огляду на тривалість життєвих циклів Основного Закону ФРН 1949 року (76 років), Конституції Республіки Мальти 1964 року (61 рік) та Конституції України (29 років) доцільно припустити, що за цей проміжок часу другий етап циклу життя конституції має бути втілений у повному обсязі.

Важливо звернути увагу на те, що реалізація конституції та втілення конституційних норм у законодавстві не є тотожними складовими життєвого циклу. Якщо реалізація конституції виявляє себе як «змістовна частина», що характеризує практичну цінність конституції як джерела демократичних цінностей, то «формальна частина» виявляється в зовнішньому юридичному вираженні положень конституції в галузевому законодавстві.

Правова доктрина не тлумачить зміст поняття «реалізація конституції», проте на нашу думку дане поняття має стосуватися масштабності дії основного закону на правову систему держави, як акту, який має найвищу юридичну силу, закріплює основи державного та суспільного ладу та виступає індикатором пануючих у суспільстві змін.

В даному ключі вважаємо за доцільне запропонувати виокремлення декількох напрямків реалізації конституції: а) аксіологічний вектор, оскільки конституція закріплює декларативно-установчі положення, що відображають ідеали побудови правової, соціальної та демократичної держави; б) інституційний вектор, оскільки конституція описує конституційно значущих інституцій публічної влади; в) організаційний вектор, оскільки конституція описує взаємодію конституційно значущих інституцій публічної влади між собою та іншими суб'єктами. Так, на прикладі Конституції України аксіологічний вектор стосується цінностей державного устрою держави Україна (статті 1-2, 4-5); цінностей людини, її гідності та прав (статті 3, 8); цінностей правової системи та верховенства Конституції (статті 8-9, 18) тощо; інституційний вектор описує інституції державної влади (Розділ IV-VI), інституції муніципальної влади (Розділ XI), органи конституційного контролю (Розділ XII), органи конституційного захисту прав людини (стаття 101) тощо; в) організаційний вектор стосується особливостей організації влади (статті 6, 19, 124-125, 118-119) та порядку здійснення інституціями публічної влади своїх повноважень (статті 85, 106, 116) тощо [12].

Таким чином, *етап реалізації конституції та втілення конституційних норм у законодавстві як другий етап життєвого циклу конституції має поступовий характер та стосується практичного втілення конституційних цінностей в існуючі в державі суспільні відносини через прийняття галузевого законодавства. Важливе місце у процесі реалізації даного етапу конституції займає 1) визнання верховенства конституції, що виявляється через узгодження всіх законів та підзаконних актів з положеннями конституції, а також 2) орган конституційної юрисдикції, якому відведена роль тлумачення конституції. Даний етап є одним із ключових у розвитку сучасних держав, адже стосується практичної реалізації положень основного закону.*

Етап внесення змін до конституції є одним із найбільш функціонально значущих, адже підтверджує реальну життєздатність конституції. В межах даного етапу важливим є звернути увагу на те, що схильність конституції до змін обумовлена встановленою основним законом процедурою внесення змін до конституції, яка традиційно може бути гнучкою (тотожною до зміни поточних законів), жорсткою (відрізнитися від зміни поточних законів) або змішаною. Тобто, чим більш ускладненою є процедура внесення змін до конституції, тим меншої кількості змін зазнає конституція протягом свого життєвого циклу.

Аналіз Основного Закону ФРН свідчить, що процедура внесення конституційних змін постає жорсткою, тобто такою, що відрізняється від поточних законів. Згідно статей 76 та 78 Основного Закону ФРН, законодавчий процес відбувається шляхом внесення суб'єктами законодавчої ініціативи (Федеральним урядом, депутатами Бундестагу або Бундесратом) законопроектів до Бундестагу. Ухвалення законів відбувається Бундестагом простою більшістю голосів за умови схвалення такого закону Бундесратом. Що стосується конституційних змін, то ініціювання законопроекту про внесення змін до Основного Закону відбувається суб'єктами законодавчої ініціативи, натомість ухвалюється двома третинами членів Бундестагу та двома третинами голосів Бундесрату (стаття 78) [2]. Розмірковуючи стосовно кількості конституційних змін, то згідно даних звіту Федерального правового журналу та останніх даних, Основний закон ФРН протягом 76 років життєвого циклу змінювався 69 разів [13, 14]. Тож внесення змін до Основного закону ФРН становить проміжок часу тринадцять місяців (один рік та один місяць) та здійснюється рівномірно.

На відміну від Основного закон ФРН, Конституція Республіки Мальти передбачає змішану процедуру внесення конституційних змін, тобто окремі конституційні положення змінюються простою більшістю голосів членів парламенту, натомість окремі положення потребують більш ускладненої процедури. Аналіз статті 66 Конституції Мальти стверджує про три процедури внесення конституційних змін, а саме: 1) для законопроектів, які торкаються питань державного устрою (стаття 1), релігії (частина 2 статті 2), національного прапора (частина 1 статті 3), державної мови (частина 1 статті 5), верховенства конституції (стаття 6) тощо – передбачена парламентська процедура ухвалення (двома третинами членів парламенту); 2) для законопроектів, які торкаються питань внесення змін до Конституції (частини 3 та 4 статті 66) та зміни строку функціонування парламенту після розпуску (частина 2 статті 76) – передбачена парламентська процедура ухвалення (двома третинами членів парламенту) та схвалення більшістю виборців; 3) для законопроектів, які торкаються зміни всіх інших конституційних положень – передбачена парламентська процедура ухвалення простою більшістю членів парламенту [6].

Примітним є те, що на відміну від ФРН, Мальта передбачає залучення думки народу для легалізації окремих конституційних змін. І хоча Конституція Республіки Мальти поняття «референдум» безпосередньо не використовує, на нашу думку схвалення більшістю виборців за своєю суттю тотожне до проведення референдуму. Щодо кількості конституційних змін, то протягом свого життєвого циклу, який з моменту набуття чинності становить 61 рік, Конституція Республіки Мальти змінювалася лише 44 рази, як вказано у преамбулі [6].

Аналіз конституційних змін свідчить, що конституційні поправки вносилися не рівномірно: їх кількість збільшується починаючи з моменту вступу держави до Європейського Союзу (2003 рік). Вказане дає змогу говорити, що саме членство у Європейському Союзі стало ключовим рушієм конституційних поправок для Республіки Мальти.

Як і ФРН та частково Мальта, Україна передбачає жорстку процедуру внесення конституційних змін. Як передбачено Розділом XIII Конституції України, законопроекти про внесення змін до Конституції України можуть бути ініційовані Президентом України або не менше як однією третьиною народних депутатів (для всіх розділів, окрім Розділів I, III та XII) та Президентом України або двома третинами народних депутатів для Розділів I, III, XII Основного Закону та приймаються двома третинами від складу Верховної Ради України, а для Розділів I, III та XII додатково передбачено проведення всеукраїнського референдуму [10]. Протягом свого життєвого циклу, який становить 29 років, внесення конституційних поправок до Конституції України відбувалося лише вісім разів. На нашу думку, така періодичність конституційних оновлень має декілька причин: а) ускладнена процедура внесення конституційних змін; б) збалансованість тексту Конституції України та універсальність формулювань; в) відсутність членства у Європейському Союзі як одного із рушіїв конституційних поправок. Окрім того, однією з причин постає введення в Україні воєнного стану, який триває з 24.02.2022 року згідно Указу Президента України «Про введення воєнного стану в Україні» № 64/2022 [15], та який унеможлиблює конституційні зміни.

Таким чином, *етап внесення змін до конституції як третій етап життєвого циклу конституції свідчить, що стосовно конституційного розвитку сучасних державах існує певна закономірність: чим більш ускладненою є процедура внесення змін до конституції, тим меншої кількості змін зазнає*

конституція протягом свого життєвого циклу. У той же час, важливими факторами, які впливають на таку закономірність, є історичне минуле держави та політичні трансформації.

Висновки. Розвиток конституцій постає невіддільним від розвитку держави. У сучасних державах, наприклад, таких як ФРН, Мальта та Україна, попри відмінності у приналежності до правової сім'ї, історичному розвитку та тривалості життєвого циклу, конституції даних держав проходять схожі етапи розвитку. В сучасних державах, які підтримують демократичні цінності, етап розробки та прийняття конституцій відбувається еволюційно по мірі розвитку держави з відведенням важливої ролі установчій владі народу. Етап реалізації конституції та втілення конституційних норм у законодавстві є одним із ключових у розвитку сучасних держав, адже стосується практичної реалізації положень основного закону через прийняття галузевого законодавства. Він характеризується поступовим характером та відбувається через а) закріплення верховенства конституції та б) наявність органу конституційної юрисдикції, якому відведена роль тлумачення конституції. Етап внесення змін до конституції як складова життєвого циклу сучасних держав дає змогу зафіксувати закономірність між жорсткістю процедури та кількістю конституційних змін протягом життєвого циклу, що формується під впливом історичного минулого держави та політичних трансформацій.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бугаєнко К.В. Цикл життя конституції як феномен: деякі аспекти. *Global Trends in the Development of Information Technology and Science: Collection of Scientific Papers with Proceedings of the 5th International Scientific and Practical Conference. International Scientific Unity*. August 27-29, 2025. Stockholm, Sweden. 349 p. P. 128-131. URL: <https://isu-conference.com/en/archive/global-trends-in-the-development-of-information-technology-and-science-27-08-25>.
2. Бугаєнко К.В. Циклічність розвитку конституції та фактори, що на неї впливають. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право*. Том 1 № 84 (2024). С. 133-137. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2024.84.1.19>.
3. Гутів Б.І. Веймарська конституція як правова основа утворення республіки в Німеччині. *Юридичний науковий електронний журнал*. № 7/2020. С. 26-28. URL: https://lsej.org.ua/7_2020/6.pdf.
4. Кудрявенко А. Засади демократичного сходження ФРН. *Наукові записки ІПіЕНД ім. І.Ф. Кураса*. Вип. 1 (57). С. 83-98. URL: https://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kudriachenko_zasady.pdf.
5. Основний закон Федеративної Республіки Німеччина від 23 травня 1949 року. Із останніми змінами від 19 грудня 2022 року. Переклад на українську мову. URL: https://www.bundestag.de/resource/blob/1033364/grundgesetz_uk.pdf.
6. Malta's Constitutional History. URL: <https://constitutionofmalta.com/history>.
7. Malta Independence Act 1964. URL: <https://www.legislation.gov.uk/ukpga/1964/86>.
8. Про Концепцію нової Конституції України: Постанова Верховної Ради Української РСР від 19.06.1991 року № 1213-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1213-12#Text> (дата звернення: 1.03.2026 року).
9. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Президента України про офіційне тлумачення положень частин другої, третьої статті 5, статті 69, частини другої статті 72, статті 74, частини другої статті 94, частини першої статті 156 Конституції України (справа про прийняття Конституції та законів України на референдумі) № 6-рп/2008 від 16.04.2008 року. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v006p710-08#n2> (дата звернення: 1.03.2026 року).
10. Federal Constitutional Court Act in the version of 11 August 1993 (Federal Law Gazette I p. 1473), last amended by Article 1 of the Act of 20 December 2024 (Federal Law Gazette 2024 I No. 440). URL: https://www.gesetze-im-internet.de/englisch_bverfgg/englisch_bverfgg.html.
11. Слінько Т.М. Компетенція федерального конституційного суду німеччини та конституційного суду України: порівняльно-правовий аналіз. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету. Серія ПРАВО*. Випуск 73: частина 2, 2022. С. 215-218. DOI <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.73.63>.
12. Конституція України: Верховна Рада України; Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 1.03.2026 року).
13. 75 Jahre Grundgesetz Titel: 75 Jahre Grundgesetz – Änderungen des Grundgesetzes seit 1949 – Änderungen des Grundgesetzes seit 1949 Maria-Luisa Leonhardt, Julie Hano. Dokument.

URL: <https://www.bundestag.de/resource/blob/995980/dc7cf6b9b7a0b10c71f0870582847ed4/75-Jahre-Grundgesetz-Aenderungen-des-Grundgesetzes-seit-1949.pdf>.

14. Änderungen an Grundgesetz für die Bundesrepublik Deutschland (GG). URL: <https://www.buzer.de/gesetz/5041/l.htm>.
15. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 року № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 1.03.2026 року).

Дата першого надходження рукопису до видання: 1.03.2026
Дата прийняття до друку рукопису після рецензування: 20.03.2026
Дата публікації: 3.04.2026

© Бугаєнко К.В., 2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії CC BY 4.0